

SÄÄMI KIELÂLAAVÂ OLÁŠUME IIVIJN 2004 – 2006

Muštâlus säämi kielâlaavâ olášuumeest
Säämi kielâräädi/sämikielâ toimâttâh
Klemetti Näkkäljärvi

SÁMEDIGGI
SÄMITIGGE
SÄÄ'MTE'G'G
SAAMELAISKÄRÄJÄT

1 Jodettâs

1 Jodettâs

Ive 2004 vuáimán šoddâm säämi kielâlaahâ kenigit sämitige adeliđ vaaljâpojijmielđ muštâlus säämi kielâlaavâ toimâmvuodâst, mut ij tärhibeht miäruštâl ton vijdesvuodâ. Taan čielgiittâs uáivilin lii adeliđ tiäđu säämi kielâlaavâ olášuumeest já toimâmvuodâst já siämmást tot tuáimá ovdeláá mainâšum sämitige muštâlussân.

Sämitigge lii finnim riehtiministeriöst ruttâdem kielâlahâčielgiittâs tohâmân. Sämitigge lii asättâm iivij 2004 – 2007 toimâohjelm mittomeerrin el. säämi kielâlaavâ olášume čuávnum já ovdedem; sämikielâ tutkâmuštoimâ ovdedem; sämikielâ olestilâlâšvuodâ kyeskee tiäđu lasettem já sämmilij kielâlâš vuoigâdvuodâi čuávnum sehe olesvâldâlâš vuáđututkâmuš rähtim sämikielâi tááláá tiileest. Sämitige iivij 2006 – 2007 ekonomiauvávám mielđ sämmilij kielâtiileest já sämikielâi tiileest ij lah maggaargin ääigitásásâš tiäđu. Tanen sämitigge lii asättâm ohtân kuávdâšlâš ulmen olesvâldâlâš vuáđututkâmuš rähtim sämikielâi tááláá tiileest. Sämitige miäruštállâm mielđ tággáár vuáđučielgiittâs rähtim pištá ucemustáá kyehti ive já tom puávtáččij ruttâdiđ vittâdum staatâtorjuin.

Sämitigge lâi pälkkááttâm vuávájeijee ááigán 1.6.2005 – 28.2.2006 rähtiđ ovdâvuávám já ruttâdem ucâmuš säämi kielâlaavâ olášume čuávnumist. Vuávájeijee pargo stivrij säämi kielâräädi. Pargo puátusin lâi 174-sijđosâš raapoort: *Suomâst sarnum sämikielâi táálâš tile: ovdâčielgiittâs tutkâmuštoimân*. Raportist rahtui vuáđukarttim säämi kielâlaavâ kyeskee virgeomâháin sehe ráhtojii vuáđusteijee koččâmâšluámáttuvah, tutkâmušvievih já mittomereh. Vuávám lii kevttum ävkkín taan čielgiittâs vuáđđun. Jieš kielâlahâčielgiittâs tohâmân pälkkááttui proojeektpargee ááigán 26.3. – 9.11.2007. Pargo lii stivrim säämi kielâräädi. Taan čielgiittâs/muštâlus lii čáállám FL Klemetti Näkkäljärvi eereeb lovo 11, mon lii čáállám VTT, dooseent Kaisa Korpijaakko-Labba.

1.1 Čuásáttâhjuávkku já tutkâmamnâstâh

Čielgiittâs čuásáttâhjuávkkun väljejuvojii 1) sämikuávlun kiellâh; 2) sämikuávlun kiellâi pargeeh, 3) sämikuávlun tuáimee staatâ ohtâduvâh já finnodâhlâjádâsah, 4) sämikuávlun staatâ ohtâduvâi pargeeh; 5) sämikuávlun ulguupiälááh staatâ virgeomâhááh, kiäi toimâkuávlun sämikuávlun kulá; 6) sämiorganisaatioh; 7) sämiorganisaatioi pargeeh sehe 8) sämiseervih.

Tutkâmamnâstâh lii nuurum koččâmâšluámáttuvâi (kvantitatiivlâš vievih) vievâst. Koččâmâšluá-

máttuvah láá čiččâm, jieškote-uv čuásáttâhjuávkun. Virgeomáhâškoččâmâšluámáttuvah tuáliih siste puohháid ohtsijd koččâmâšáid moh kyeskih eres lasseen sâmi kiela tááiđu já kielâkevttim sehe sâmi kiela tááiđu iávtuid pargoin. Koččâmâšluámáttuvah láá rahtum suomâkielân já toh jurgâluvvojii puohháid sâmi kiela (tavesâmi kiela) luámáttuvah jurgâluvvojii raapoort tahhee já sâmi kiela toimáttuv tooimást, nuorttâsâmi- já aanaarsâmi kiela) jurgâlusah skáppojuvvojii uástupalvâlussân). Koččâmâšluámáttuvah láá vuolgâttum 20.4. – 30.4.2007 koskâsâš ääigi poostâst. Vuosmuin vuolgâttâsâin toimáttuvvojii suomâkielâlâš luámáttuvah já tast puáttein vuolgâttâsâin sâmi kiela luámáttuvah. Lasseen porgemáánust 2007 vuolgâttuvvojii šledgâpostâin muštottâsah čielgiittâsâst toid peelijd kiáh lijijii kuáddâm västidhännáá koččâmâšluámáttuvvâid já kiái šledgâpostâcujottâs lâi tiáđust. Lahtosist 8 láá sierrejum häämist toh peleh, kiáid koččâmâšluámáttuvah láá toimáttum já kiáh láá västidâm kojâdâlmân. Vástadâsah pivdojii toimáttid sâmitiigán 30.5.2007 räi ädai västidemäigi adelui suullân mánuppaje. Majemuuh vástadâsah pottii tooimâ proojeektpargei 29.9.2007 já esken tast maŋa puovtij toohâđ vastadâsâi lopâlâš tiátturveysijim já -analysâid. Puoh ton räi puáttám vástadâsah meriduvvojii väldid fáarun čielgiittâsân, amas teháliih tiáđuh pääccid čielgiittâs ulguubel. Nuuvtpa ohtâgin meriääigi maŋa puáttám vástadâs ij lah páaccám huámmâšhännáá. Eromâšávt kielaid västidemäigi eidu ovdâlâhâá kesiluámuid lâi uáli hástulâš já toledum koččâmâštutkâmuš kuhheeb vástadâsaigijn ličij kenski pyevtittâm pyereeb västidemprooseent.

Sâmi kuávlun virgeomáhâid kyeskee koččâmâšluámáttuvah vuolgâttuvvojii čuákist sâmi kuávlust kiela já staatâ pargojuávkku/haldâsemaašijn västideijeid. Vuolgâttum koččâmâšluámáttuvâi mereh čielgejuvvojii suáittimáin kielaid/kiela ovtâstuumijd/staatâ ohtâduvvâid tâi čielgejuvvojii sii päikkisijđoin. Visâsmitmân vuolgâttuvvojii mottoomverd paijeelmiarâsiih koččâmâšluámáttuvah. Sâmi kuávlun kiela já staatâ ohtâduvah¹ pivdojii nomáttid ovdâsvástadâsulmuid, kiáh västidiččii koččâmâšluámáttuvâi jyehimist pargosiärvusijn, amnâstuu nurâmist čuákán já maaccâtmist sâmitiigán. Ohtâvuodâulmuuh toimáttii luámáttuvâid pargo-ohtâduvvâid, moi hovdá västidij ohtâduvâs pargei vástadâsâi nurâmist já tooimâtmist ovdâskulij ubâ virgeomáhâšpele nomáttum ohtâvuodâulmui jieijâs vástadâs lasseen.

Hoovdah pivdojii koččâmâšluámáttuvâi miäldusist kunnijáttid pargeidis vástadâsâi luáttámušlâšvuodâ. Vástadâs luáttámušlâšvuodâ tááhust tággáár vástadâsâi nuurrâmvyehi ij lah čuolmâtem, mut tuotâvuodâst vástadâsâi nurâmân já tooimâtmân iä lah eres molsâiávtuh, ko mudoi kiela já pargeid

---

¹ Sâmi kuávlun kulá Suádigil kiela tuše Sâmi palgâs kuávlun, mut koččâmâšluámáttuvah vuolgâttuvvojii ubâ Suádigil kiela já kiela tuáimee staatâ ohtâduvvâd, ko ij pyevti sierristállâd ohtâduvvâid, moh pyevtittâh sierânâs palvâlusâid tuše Sâmi palgâs kuávlun.

kolgáččij vuolgáttiđ koččâmâšluámáttuvâid persovnlávt poostâst sii pááikán. Tággáár lattim ličij viehâ vissásávt lasettâm táápu já ličij lamaš váádduh ornid. Motomeh pargeeh toimáttii vástádásâidis njuolgist proojeektpargei jieijâs vuolgáttâssân.

Jyehi koččâmâšluámáttuv algâtemssiidost muštâlui čielgiittâs uáivilist, merhâšumeest já tahhest. Puohháid västideijeid adelui vala máhđulâšvuotâ väldid ohtâvuodâ proojeektpargei. Ko čielgiittâs tahhen lii Sämigitge, tot puávtaččij juo alnestis tovâttiđ sämitige ohtsâškodálâš sajattuv vuáđuld uásán kieldâi já staatâ pargeid, kiäin ij lah virgekenigâšvuotâ västidid koččâmâššâid, munnáas ovdâjurdâččemvyevi koččâmâšluámáttáhân já epivisesvuodâ čielgiittâs objektiivlâšvuodâst. Jieš koččâmâššâid, säämi kielâlaahân tâi ton toimâmvuotân lohtâseijee kriittisâš uáivilijđ lii puáhtám karved meiddei tanen, et västidum luámáttuvâid nuurâi pargo-ohtâduv hovdâ.

Hovdáid čujottum luámáttuvâin láá kojâđum sii ohtâvuodâtiäđuh máhđulij jotkâkoččâmâšâi várás. Sij västideh kojâđâlmân meiddei ubâ toimâsyergi peeleeest virgekenigâšvuodâlâžžân. Sämikuávlu kieldah já kuávlust tuáimee staatâ ohtâduvah láá pargeidis peeleeest uceh. Tiäddučuágástâhhân lâi čielgid toimâsuorgij mielđ säämi kielâlaahân lohtâseijee tahheid, ige tarkkuustállâđ ubâ kieldâ tâi toimâohtâduv oleslâšvuottân. Návt finnee čielgâs maht säämi kielâlaahâ tuáimá tiätu toimâsyergist tâi ohtâduvâst. Čielgiittâsâst halijduvoo čielgid ráhtusij toimâmvuodâ säämi kielâlaavâ háarán, já uáinid ulmui vuáttámušâi, uáinui, uáivilij já jurdâččemvuovij čäittimin pargosiärvus västideijeid.

Koččâmâšluámáttuvâin ij lah iävtutátlávt kojâđum västideijee ave tâi suhâpele. Ahe- já suhâpelitiäđuh láá kuodđum meddâl, ko tiäđunuurrâmintres kuoskâi pargei paarhon lohtâseijee tiäđui já tááidui čielgim, ij ovtâskâsulmui tâi persovnij uáinuid. Sämikuávlu pargosiärvusij toimâsyergih pyehtih leđe stuáruduvâidis peeleeest motomijn ulmuin luvviđ ulmuid, já jis tarkkuustâlmân liččii valdum toimâsyergi lasseen västideijee ahe já suhâpeeli, ličij vástádâs puáhtám identifistid čielgâsávt motomáid ulmuid já västideijee persovnvuotâ ličij čielgâm. Koččâmâšluámáttuvâi miäldusčalusijn tähidui vástádâsâi luáttámušlâšvuotâ já suhâpeli- já ahetiäđui čielgim ličij áštám taam luáttámušlâšvuodâ.

Koččâmâšluámáttâh 1 (lahtos 1) lii rahtum sämikuávlu kieldâi virgeomâháid, kiäh láá hovdâsajattuvâst (ovdâm. toimâsyergihovdáid). Hovdâ-vástádâsâi iähtun lâi västidem jieijâs noomáin, ko koččâmâšluámáttuvâi koččâmâšah kiedâvuššii sii virgekenigâšvuodâid kullee aasijđ. Koččâmâšluámáttuvah vuolgáttuvvojii ohtsis 84 suomâkielâlâš pittád já lasseen jyehi kieldân toimáttuvvojii sämikielâlâš koččâmâšluámáttuvâi jurgâlusah suullân 10 - 20 pittád/kieldâ. Koččâmâšluámáttâh 2 (lahtos 2)

lii rahtum kieldâi pargei västidemnáál já toos pivdojuvvojii vástádâsah nomâtemmin. Kieldâi pargei luámáttuvah vuolgâttuvvojii ohtsis 1530 pittád sehe lasseen sâmi kielâlâš jurgâlusah suullân 100 – 150 pittád.

Sâmikuávlv staatâ virgeomâháid toimáttuvvojii 80 koččâmâšluámáttâhhâd 3 (lahtos 3) já sâmi kielâlâš jurgâlusah suullân 30 pittád. Luámáttâh västid koččâmâšâidis peeleast koččâmâšluámáttuv 1 já lii čujottum siämmáálágánin hovdâtääsi virgealmaid. Meiddei sii pivdojii västidiđ jieijâs noomáin. Staatâ já staatâ sierânâsohtâduvâi pargei koččâmâšluámáttâh 6 (lahtos 6) vuolgâttuvvojii 636 pittád já sâmi kielâlâš luámáttuvah suullân 100 pittád. Luámáttâh västid koččâmâšâidis peeleast kieldâi pargei koččâmâšluámáttuv (lahtos 2) já vástádâsah pivdojii nomâtemmin.

Sâmikuávlv ulguupiäláid staatâ ohtâduvváid, finnodâhlájádâssáid, sierânâsohtâduvváid, palgâsij ovtâstusân já ministeriöid toimáttui koččâmâšluámáttâh 3, mut ij pargei koččâmâšluámáttâh 6, ko sii toimii sâmikuávlv ulguubeln. Sâmikuávlv palgâsáid toimáttui västidemnáál koččâmâšluámáttâh 3, mut ij luámáttâh 6, ko palgâsijn iä lah eidusâš pargeeh. Tah koččâmâšluámáttuvah vuolgâttuvvojii ohtsis 72 sehe motomeh sâmi kielâlâš jurgâlusah palgâsáid. Koččâmâšluámáttuvâi sajan ličij puáhtám pivdeđ ovdâmerkkân ministeriöin tuše ciälkkámuš sâmi kielâlaavâ olâšumeest, mut viggâmužžân lii lamaš kavnáđ ohtsijd tarkkuustállámmittárijd koččâmâšluámáttuvâi vievâst, moi-guin sâmi kielâlaavâ olâšume puáhtá mittediđ já čuávnuđ, já ciälkkámušâin tágárijd mittárijd lii máhđuttem kavnáđ.²

Puohháid sâmiservijđ (22 pittád) vuolgâttui jieijâs koččâmâšluámáttâh 4 (lahtos 4) suomâkielân já seervi virgâlâš sâmi kielân. Seervijn kojâduvvojii vuáttámušah sâmi kielâlaavâ olâšumeest já sâmi kielâlâš palvâlusâi toimâmvuodâst. Sâmiorganisaatioid já sâmi ovdâsteijee orgaanáid lii vuolgâttum koččâmâšluámáttâh 5 (lahtos 5) oovce pittád já sâmi kielâlâš luámáttuvah 10 pittád. Luámáttuvah sulâstittii koččâmâšâidis peeleast kieldâi já staatâ ovdâsvástádâsulmui koččâmâšâid (luámáttuvah 1 já 3), mut lasseen lii kojâdum sâmi kielâlâš palvâlusâi olâšumeest, já luámáttuvâst láá ohtsiih koččâmâšah sâmiseervij koččâmâšluámáttuvâiguin (luámáttâh 4). Sâmiorganisaatioi pargei luámáttâh 7 (lahtos 7) toimáttuvvojii 92 pittád já sâmi kielâlâš luámáttuvah 70 pittád. Koččâmâšah västidii iänáás oosijn staatâ já kieldâi pargei koččâmâšluámáttuvâi koččâmâšâid (luámáttuvah 2 já 6).

Ohtsis koččâmâšluámáttuvah láá vuolgâttum neelji kieldân, käävci kieldâovtâstumán, 55 sâmikuáv-

---

² Sisašijministeriö, olgoašijministeriö, Itella, kävppi- já ráhtulâšvuodâministeriö já staatâräädi kanslia iä västidâm kojâdâlmân, pic toimáttii ciälkkámuš.

lu staatâ piälán, 70 sámičuávlu ulguupiäláá staatâ virgeomáházân, 22 sámišervijd já 10 sámišergeomáhášpiälán. Ohtsis koččámášluámáttuvah vuolgáttuvvojii 169 jieškote-uv piälán. Ohtsis puohah koččámášluámáttuvah láá vuolgáttum 2525 pittád + sámišielálaš jurgálušah suullán 200 pittád.

Olesvästidemprouseent lii uáli váádduh árvuštálláđ, ko puoh sámičuávlu kieldái já staatâ ohtáduvái hoovdah iä almottám pargojuávhus mere nuuvtko pivdui. Meiddei njuolgist vuolgáttum koččámášluámáttuvái viärdádállám macáttum koččámášluámáttuvái miärán ij pyevti toolláđ lyetittitten, ko luámáttuvah láá vuolgáttum paijeelmiärásázžân. Uási vuástáväldeepeelijn láá tagareh, kiäi virgekenigásvuođáid el. haldášemlattišlaavâ vuáduhd kojädálmân västidem kulá, já meid peleh, kiäid ij pyevti kenigittiđ västidiđ (el. sámišervih). Koččámášluámáttuvah toimáttuvvojii 169 jieškote-uv piälán, já toid finnejuvvojii 109 västádássád jo-uv koččámášluámáttuváin, ciälkkámušáin tai almootmáin et säämi kielálaahâ ij kuuskâ sii. Västidemprouseentân šoodái taan vuáduhd 65 %. Čiččám peellid almottii, et säämi kielálaahâ ij kuuskâ sii. Lasseen ohtâ peeli almottij, et säämi kielálaahâ ij kuuskâ tom, mut tast peerusthánnáá tot almottij, et nuávdit säämi kielálaavâ.³ Tarkkuustálmáin virgeomáhášpeelij västidemprouseent, áđai váldojeh meddál sámišervih já palgáseh, šadda västidemprouseentân 75 % (134 vuolgáttum peellid já 100 västádássád). Sámišervij uásild västidemprouseent lii 36 % (8 västádás). Palgásijn tuše ohtâ västidij kojädálmân já palgásij ovtástume västidij oovtâ luámáttáhân. Oleslávtt puáhtá árvuštálláđ, et västidemprouseent puáhtá toolláđ lyetittitten já kelijdeijen ko tarkkuustálloo jieškote-uv peelijn puáttám västádásáid toi peelij iähtun, kiäid koččámášluámáttuvah láá vuolgáttum. Tavlustáhân 1 láá čuákkejum sámičuávlu kieldáin já staatâ ohtáduváin finnejum västádásái mereh já sunde čáitte västidemprouseenteh toi oosijn, ko taid lii puáhtám rekinistiđ. Almoslávtt árvuštálloo, et kojädállámtutkâmuš addel lyetittitte puáttus, ko stuorrâ váldusist, tegu taam-uv kojädállámtutkâmušást, västidemprouseent lii paijeel 30 %.

Puáhtá ettáđ, et puoh kuávdášláš peleh láá västidám kojädálmân (kj. lahtos 8). Stuárráamus váájuvvuotâ já merhášitteemus lii tot, et Suáđigil kieldâ lii áinoo kieldâ, mast ij lah macáttum ohtágin koččámášluámáttáh 1. Suáđigil uázžu enámustáá sámičuávlu kieldáin kyevtikielálašvuodâtorjuu kieldâ ässeelohomere vuáduhd, já kojädálmân västidhánnáá kyeđđim loptee táin oosijn koččámášáid. Tooimâ proojeektpergee lii vala sierâ váldám ohtávuodâ kieldâ ovdásvástádásulmui já adelám laseäáigi västádássáid, mut koččámášluámáttuvah iä macáttum lase ohtávuodáváldim maŋa. Nubbe

---

³ Tah lijjii Seenaat-kidánjásah, staatáášáskutteevirgádáh, aalmugregisterkuávdáš, áimutiittuu lájádás, TEO, Itella já paateent- já registerhaldáttás. Sámičuávlu máttááttáskuávdáá västádás mielđ säämi kielálaahâ ij kuuskâ tom, mut tast peerusthánnáá SAKK västidij, et nuávdit säämi kielálaavâ.

váájuvuotâ lii nuorttâlâšräädi já nuorttäsämmilij sijdâčuákkim vástádâsâi váilum.⁴

---

⁴ Nuorttâlâšräädi pargee miel vástádâsah lijjii postâdum sämitiigán, mut vástádâsah iä lamaš puáttám sämitiigán. Porgemáánust 2007 pividui nuorttâlâšräädi västidid kojâdâlmân vala nube keerdi. Tobbeen ij lah kuittâg puáttám vástádâs 29.9. räi.

Tavlustáh 1 Sámikuávlu kieldái já staatá ohtáduvái vástádásah já västidempromsenteh⁵

Peeli	Pargei meeri ive 2006 loopást	Macáttum luámáttuvah (luámáttuvah 1, 2, 3 já 6)	Vástádásproseent
länuduv kieldâ	153	60	39 %
Muonio-länuduv aalmugtierväs- vuodâpargo kieldâovtástume	64,2	35	55 %
Aanaar kieldâ	426,38	184	43 %
Suádigil kieldâ	513 fastâ + 166 meriáigásâš pargeeh	260	51 % ; + meriáigásâš 38 %
Ucjuv kieldâ	suullán 130	59	45 %
Tave-Laapi kuávluohtsâšpargo kieldâovtástume	10	5	50 %
Meccihaldáttâs, Laapi luándupalvâlusah	122	12	9,8 %
Paje-Laapi luándukuávdâš	7	5	71 %
Njuárgám rájikocceemsajattâh	8	6	75 %
Rájjijáárgárkomppania	16	10	63 %
Njiávdám rájikocceemsajattâh	8	5	63 %
Ráji-Jooosep rájikocceemsajattâh	56	2	4 %
Virdáánjaargá rájikocceemsajattâh	24	10	42 %
Meccihaldáttâs / meccitoimâ Nuorttâ-Lappi	100	2	2 %
Aanaar vuoigádvuodâiše	?	1	-
Laapi ortodoksâlâš servikodde	?	2	-
Ucjuv vuoigádvuodâiše	?	1	-
Suádigil kihlekodevirgádâh	25	15	60 %
Aanaar-Ucjuv kihlekode	27	13	48 %
Aanaar servikodde	20	7	35 %
Ucjuv servikodde	?	2	-
Kietáruottâs kihlekode	15	13	87 %
Laapi etikuávdâš	34	24	71 %
Kittâl vuoigádvuodâišetoimáttâh, länuduv uálgitoimáttâh	2	3	150 %
AIL Aanaar	8	9	125 %
Tave-Laapi pargoveimitoimáttâh, Suádigil toimâpäikki	20	2	10 %
Tuodâr-Laapi luándukuávdâš	4	5	125 %
AIL Muonio	2	3	150 %
AIL länuduv uálgjuvástávdáldim	2	2	100 %
Laapi eennámmittemlájádâs	110	2	2 %
Suádigil servikodde		2	-
Tave-Laapi viáruotoimáttâh (Muonio, Suádigil já Avveel toimâpäihih)	19	14	74 %
Tuodâr-Laapi pargoveimitoimáttâh, länuduv toimâpäikki		4	-
Suádigil AIL	8	7	88 %
Tave-Laapi pargoveimitoimáttâh Ucuuhâ	17	12	71 %
Meccihaldáttâs, Kilbisjäävri luándutáálu		2	-
Taavaapiälááš tullipirrâdâh		1	-
Ucjuv tulli	?	6	-
Laapi maistraat, Kittâl ohtádâh	5	5	100 %
Suádigil vuoigádvuodâišetoimáttâh	2	2	100 %
Laapi rájikosáttâh		1	-

Vástádásah sámikuávlu kieldâin/kieldâovstumijn maccii ohtsis 606 pittád. Sámikuávlu staatá

⁵ Pargei meeri vuáduvâ siárvus ovdâsvástádâsulmuu almottem ive 2006 loopâ pargei miáran tâi jis taggaar ij lah kevtimáál, te ohtáduv hoovdá almottâsân. Västidempromsenteh iä lah absoluutliih, pic sundeadeleijeh, ko ovdâm. meriáisij kevtim muttuustâl jieškote-uv iveaigijn. Motomijn tilálâšvuodâin, mast västidempromsenteh lii paijeel 100 %, lii hovdá vissâ-uv tiávdâm sehe hoovdá já pargee luámáttuvâid tâi pargei meeri lii muttum ive 2006 loopâst.

ohtâduvâin maccii 214 vástádâssâd. Sämikuávlvlu ulguupiäláá peelijn maccii 51 vástádâssâd/almot-tâssâd/cilkkámuššâd. Sämiorganisaatioin pottii ohtsis 77 vástádâssâd já sämiseervijn 8. Ohtsis vástádâsah pottii 956 pittád. Sämikielâlâš vástádâsâi meeri lii sierânistum tavlustâhân lahtosist 9.

1.2 Vyevih

Čielgiittâs tiäduintres lii tarkkuustállâđ säämi kielâlaavâ olášume kvantitatiivlávtt, koččâmâšluámáttuvâi pehti finnejum tiäđu vievâst. Koččâmâšluámáttâhamnâstuv vijđesvuodâ keezild koččâmâšluámáttuvâi tiäturân vyeijim ostui uástupalvâlussân ulguupiäláá finnoduvâst. Tutkâmamnâstâh vuojui SPSS for Windows 15.0 – ohjelmân. Tutkâmamnâstuv analystem tovvâin tooimâ proo-jeektpargee oovtâst ulguupiälâin finnoduvvâin, mii västidij analystem teknisâš olášutmist. Ko čielgiittâs uáivilin lâi čielgiđ säämi kielâlaavâ olášume, te eidusâš miärâlâš tutkâmušlâš vyevih já lovottuvlâš testaameh kuáđđojii porgâhännáá já riemmui valdâleijee amnâstuv pyevtitmân.

Miärâlâš äđai kvantitatiivlâš tutkâm algâruottâseh láá luándutiättust. Ton vievâst lii halijdum kavnáđ almoonmij tâi aašij koskâsâš merikoskâmiäldâsâš ohtâvuodâid. Miärâlâš tutkâm viggá nuurrâđ objektiivlâš tiäđu, mii lii vuálgus njuálgu áiccuhuámmâšumeest já loogilâš juurdâšmist, mii vuáđuduvá huámmâšuumijd. Tutkâmčuásáttâh lii táválávtt tárkkilávtt räijejum já huámmâšumeamnâstâh kalga heiviđ miärâlâš äđai nummeerlâš mittedmân. Puátuseh já juurdâpuátuseh vuáđudu-veh huámmâšumeamnâstuv lovottuvlâš analystemân, el. valdâlmân prooseenttavlustuvâi vievâst já puátusij merhâšittevuodâ lovottuvlâš testaamân. Kvantitatiivlâš tutkâm kovvee já tulkoo almoonmijd tiettuu almos logiika miäldâsávtt oovdedmâin nuuvtt tárhis mettedemvuovijd, ko máhđulâš, nurâmâin tutkâmamnâstuvâid ovdâm. ovdâsteijee aalmugvâldusij vuáđuld já heivitmâin lovottâhtiettuu vuovijd finnejum amnâstuvvâid rievttis juurdâpuátusij tohâmân. Luámáttâhkoijâdállâm tiädu luokittâlloo iänááš kvantitatiivlâš tiättun.

Koijâdállâm luámáttuvâin uási koččâmâšâin láá ávusmielâliih já jyehi koččâmâšluámáttuv loopâst lii saje oovdânpyehtid jieijâs jurduid säämi kielâlaavâst já ton toimâmvuodâst. Koččâmâšâi vástádâsah láá litteristum toimâsuorgij mielđ já toh kiävtttojuh analyysuásist já tekstâ kiedâvuššoo táárbu mielđ nuuvtt, et västideijee persovnvuodâ ij pyevtti tubdâđ. Hovdáid čujottum luámáttuvâi ávus tiäđoid čujottuvvoo teevstâst ohtâduvâi mielđ, ij kuittâg noomâin, ko hoovdâi uáinuuh nabdojuh lemin siämmááh ko pargosiärvus uáinu.

1.3 Ulme já merhâšume

Sämitige kielâräädi lii miäruštállâm čuákkimistis 1/2005 sämikielâ tile čielgejeijee tutkâm uáivil já siskáldás. Sämielâ tile čielgejeijee tutkâm miäruštállui juáhásiđ siskáldásás peeleeest kuulmâ tarkkuustállâmčuásáttáhân já mittomiärán, maid láá sämikielâ kevttim, säämi kielâlaavâ olášume já virgeomâhái sämikielâ táidu. Sämmilij sämikielâ kevttim tutkâm ferttij resurssij vááijuvvuodâ keežild kyeđdiđ taan kielâlaavâ toimâmvuodâ kiedâvuššee čielgiittás ulguubel, veikká tarkkuustállâmsaje ličij eromâš tehálâš säämi kielâlaavâ vaikuttásái já olášume árvuštáldijn.

Čielgiittás ulmen lii pyehtid uáinusân, mon pyereest ive 2004 aalgâst vuáimán šoddâm uđâsmittum säämi kielâlaahâ lii olášum sämmilij kielâlâš vuoigâdvuodâi tááhust. Uáivilin lii tutkâđ sämmilij kielâlâš vuoigâdvuodâi olášume uáli ovtâskâssajasávt toimâsyergimiäldásâš koččâmâšluámáttuvâi vievâst jieškote-uv staatâ virgeomâháin, tuámustoovlijn, sämikuávlu kieldâlâš virgeomâháin, kieldâovtâstumijn sehe staatâ tái kieldâ omâstem siärvásijn já finnodâhlájádásáin sämikuávlust. Tehálâš lii ain-uv finniđ čielgâsân, mon pyeri lii säämi kielâlaavâ tubdâmuš kieldâi já staatâ pargei já virgeomâhái koskâvuodâst já láá-uv säämi kielâlaavâ keežild šoddâm nubástusah virgeomâhái sämikielâ kevttimân já tooimân. Virgeomâhâštääsist lii tehálâš tutkâđ, maht virgeomâhái tiedettem lii olášum sämikielân. Ovtâskâssajasâš virgeomâhâšsierristállâm toimâsuorgijmielđ addel máhdu-lâšvuodâ tarkkuustállâđ, moin peelijn kielâlaahâ lii tuáimee já kost ličij ovdedem tárbu.

Sämmilij sämikielâ kevttim já uáinuid säämi kielâlaavâ olášumeest tutkoo sämiseervij já sämior-ganisaatioi uáinui pehti. Kielâkevttei uáinuh láá viggum čielgiđ sämikuávlu kieldâi já staatâ pargeid čujottum koččâmâšluámáttuvâiguin sehe sämiorganisaatioid, sii pargeid já sämiservijđ čujottum koččâmâšluámáttuvâiguin.

Čielgiittás nubbe ulme lii uáli anolâš: maggaar lii virgeomâhái já pargei sämikielâ táidu. Koččâmâš-luámáttuvâi vástádásái vuáduđ čielgejuvvoo, pasteh-uv virgeomâhááh, kiäid säämi kielâlaahâ kuás-ká, palvâliđ sämikielâlâš aalmug. Čielgiittás čuásáttâhjuávkun láá taam ohtâvuodâst sämikuávlu kieldâi já staatâ virgehaldâšeijeeh já pargeeh. Čielgiittásast tarkkuustálloo láá-uv uđđâ säämi kielâ-laavâst lamaš vaikuttásah virgeomâhái sämikielâ kevttimân já sämmilij kielâlâš vuoigâdvuodâi olášuumân sehe viärdádálloo virgeomâhái sämikielâ tááidu já palvâlemtääsi ovdil ive 2004 kielâlaavâ já ton maņa.

Sämikielâlâš äššikirjij uásild kuávdáslâš takkuustállâmčuásáttuvah láá virgálâš äššikirjij, tegu laavâi

já asáttásái, njuolgádušái, luámáttuvái já tiáđáttásái finnim sámi kielân. Kirjáláš sámi kielâláš palválemtáasi lasseen lii teháláš čielgiđ virgeomáhái njálmáláš sámi kielâláš palválemtáasi já maht njálmáláš sámi kielâláš palválusah turvástuvvojeh. Kuávdášláš koččámáššân luptáneh virgeomáhái sámi kielâ njálmáláš já kirjáláš máttim, tulkkápalválusái táási já keellijdvášvuotâ, pargei sámi kielâ oppámmáđulášvuotah sehe maht pargoadelejee tuárju pargei sámi kielâ oppám. Lasseen lii teháláš čielgiđ magarijn pargoin sámi kielâ máttim kiáččoo hiáttun tâi pargo hoittám iáhtun. Meid staatâ já kieldâi torjuu já ton táási pargei sámi kielâ oppáid kalga čielgiđ.

1.4 Čielgiittás tuávááš

Sámmiliih láá puárásumos tubdum aalmugjuávkku sámmilij asáttem kuávluin. Sámmiliih kuleh Tave-Fennoskandia tállán jieŋääigi maŋa asáttám ulmui maajeeldpuátteid. Suomâ sámmilij lohomeereest láá viárukyeddimtiáđoid vuáđuduvvee tiáđuh maŋaškoskááigi ráájist já lohomeeri tárhismuvá tááláa áäigi kulij puáđidijn suullân 9500 Suomâ sámmilázzân.

1900-lovvoost sámmilij lohomeeri lii tutkum aalmugtieđálávt sámi komitea, sámirááđi, sámitige já sámi parlameentâ, Sámi čuoiviittásseervi já staatâláš aalmugrekinistem toomást. Sámmilij aalmuglovottuvah já lovottistemvyevih já tađe mielđ meiddei áárvuh sámmilij lohomeereest muttuusteih lovottuváimielđ.⁶

Vuosmuš sámi kielâlaahâ šoodâi Suomást vuáimán ive 1992 aalgást já tot kenigitij staatâ virgeomáhaid kevttiđ sámi kielâ sámmilijguin ášástáldijn. Laahâ ij luptim sámi kielâ virgáláš sajattuv. Sámi kielâ kevttim virgeomáhain ij lah lamaš kuittâg luánduláš já tot lii kevttum tuše talle, ko sehe áššigáš já áášii tipšoo virgealmai lává máttám sámi kielâ tuárvi pyereest. Laahâ ij vaattám virgealmain sámi kielâ tááiđu ubâ sámi kuávlustkin. Sámmiliih láá annaam laavâ keellijdmettumin sámmilij kielâláš vuoigádvuotâi olášume tááhust. Taat pođij oovdân sámmilij kuullámtilálášvuotâin, moh uárnejuvvojii ive 1998 sámi kuávlust tááláa sámi kielâlaavâ valmáštállám ohtâvuotâst. Sámmilij almos uáinu lii lamaš, et tuotâvuotâst sámi kielân ij lah máhđuláš ášástálláđ virgeomáhain, ko virgealmaah iá máati sámi kielâ.

Almosluándusáš kove sámi kielâiđusáš virgealmai meereest vuosmuu sámi kielâlaavâ áäigi addel sámi kielâlaavâ uđásmittempargojuávhu juovlámáánust 2000 toohâm viđđessiáhá čielgimpargo.

---

⁶ Ovdáčielgiittásast Nákkälajärvi 2006 lii kiedâvuššum tárhibeht Suomâ sámmilij lohomeeri historjá jieškote-uv aagijn. Taan čielgiittásân ij lah keččum máhđulázzân lasettiđ nomáttum tiáđuđ.

Kirjálíih koččámášah vuolgáttuvvojii sámiikuávlu kieldáid, servikuddijd já staatá virgeomáháid, sehe sámiikuávlu ulguupiáláid staatá virgeomáháid, kiäi toimákuávlun sámiikuávlu kulá. Puoh virgeomáhááh kiäid koččámášah vuolgáttuvvojii, västidii kojjadálmân, eereeb Iánuduv kieldá já palgásij ovtástus.

Kojjadálmân uásalistii ohtsis 817 parged. Sist 600 áđai 73,4 prosenttid iä iberdám sámiikielá. 97 olmožid (11,9 prosenttid) almottii jieijás pasted táárbumield kevttid sámiikielá jieijás pargoost. Mañeláá mainášum ulmuin 73 (8,9 prosenttid) lijiii eenikielás peeleeest sámiikieláliih. Tuše suomákieltáidusáš já suomá- et sámiikieltáidusáš pargei kooskân paasij 120 pargee juávkku, mast sámiikielá iberdii tuše 59 olmožid (7,2 prosenttid) já sámiikielá sárnuu ucánjáhháá 61 olmožid (7,5 prosenttid). Taan juávkun kullein sámiikielá táidü ij lamaš kuittäg nuuvt pyeri, et sii puávtáččii kevttid sámiikielá jieijás pargoost. Sámiikieltáidusázžân puáhtá nabded tuše taid ulmuid, kiäh pasteh kevttid sámiikielá jieijás pargoost sámiikielá kevttimist virgeomáháin adelum laavá uáivildem ooleest. Sámiikielá mattii čäällid 44 parged áđai suullán 5,4 prooseent. Nuuvtpa säämi kielálaahâ ij čielgiittás miel olášum virgeomáhâšpeelijn, já eromáš hyeneeht aanaar- já nuorttásámiikielá uásild.

Riehtiministeriö kieláašij ráđádállámkoodán nomáttum sámitige ovdásteijee kieláašij ráđádállámkoodán toohâm ciálkkámuš miel ive 2004 aalgást vuáimán šoddám uddá säämi kielálaahâ ij lah lasettám luánduláš sámiikielá kevttim. Ton miel uddá säämi kielálaavást iä almoslávtt juurdástijn lah lamaš vaikuttásah sámiikielá kevttimân já sámmilij kielálaš vuoigádvuođái olášuumán. Säämi kielálaavá olášume iástun lii toháláš sámiikieltáidusáš pargojuávhu váilum máttááttásást, palvâlem-pargoin já sierânásáššitobdeepargoin. Sámiiseervij tááhust váádduh lii sámiikieltáidusáš reekkigtuállei vááijjuvuotâ, mon keežild seervij reekkigtuálu ferttee toohâđ suomákielân.

Ive 1994 aalgâ ráájist lii puáhtám almottid aalmugregisterân eenikiellân sámiikielá. Aalmugtiätuvuáhádúvást ij lah kuittäg lamaš máhđulášvuotâ finnid sierânistum tiáđu jieškote-uv sámiikielá eenikielânis almottám meereest. Aalmugregistervuáhádáhân sámiikielá almottem eenikielânis lii iávtuláš, já maañgah iä velttidhánáá tieđe tággáár máhđulášvuodást. Ive 1994 ráájist puovtij sámiikielá almottid eenikielânis aalmugtiätuvuáhádáhân. Ive 2003 roopâ rái eenikielânis sámiikielá láá almottám 1704 olmožid, mii västid 0,03 prooseent ubâ eennâm aalmugist. Kalga kuittäg huámásiđ, et eidu ovdil ive 1994 sámiikieláid sárnoo sámmiliih láá almottám eenikielânis suomákielá, veikkâ návtt tuodálávtt ij ubâ sáttám leđegin. Aalmugtiätuvuáhádúv eenikielást nuurum tiáđuh kiávttojeht tuše lovottemuáivilist, ige tiátu vaikutt virgeomáhái palvâlemkielân.

1.5 Sämikielâi já sämikielâlâš máttááttâs tilälâšvuotâ

Veikkâ säämi kielâlaahâ ij kuuskâ njuolgist máttááttâs- já peivitiþšopalvâlusâid, lohtâs äþši kuittâg aldasávt säämi kielâlaahân já sämmilij kielâlâš vuoigâdvuodâi olâšuumán. Taan pittáást kiedâvuš-šoo uánihávt sämikielâ já sämikielâlâš máttááttâs tilälâšvuodâ Suomâst.⁷

Aikio-Puoskari miel lohoive 2003 – 2004 sämikielâlâš máttááttâs adelui 486 uáppei, mast tavesämikielâ amnâsmáttááttâsâst lijji 293 uápped, aanaarsämikielâ amnâsmáttááttâsâst 16 olmožid já nuorttäsämikielâ amnâsmáttááttâsâst 23 olmožid. 68,3 % sämikielâlâš máttááttâs pirrâs uáppein finnejii sämikielâlâš amnâsmáttááttâs eenikielâ, viereskielâ tai päikkikielâ máttááttâsâst. Tavesämikielâlâš máttááttâsâst lijji 135 uápped, nuorttäsämikielâlâš máttááttâsâst vittâ já aanaarsämikielâlâš máttááttâsâst 14 uápped. Sämikielâlâš máttááttâs, ađai meiddei eres amnâsij tegu kielâoopâi máttááttâs adelui 154 uáppei ađai 31,7 % puohâin sämikielâlâš máttááttâs finnim uáppein. Sämikuávlust láá 90 % puohâin sämikielâ máttááttâs pirrâs uáppein. 10 % ađai 47 uápped finnejeh sämikuávlulguubeln sämikielâ amnâsmáttááttâs, main 29 láá Suáđigil kieldâ uáppeeh, kiäi aassâmpäikki lii sämikuávlulguubeln.

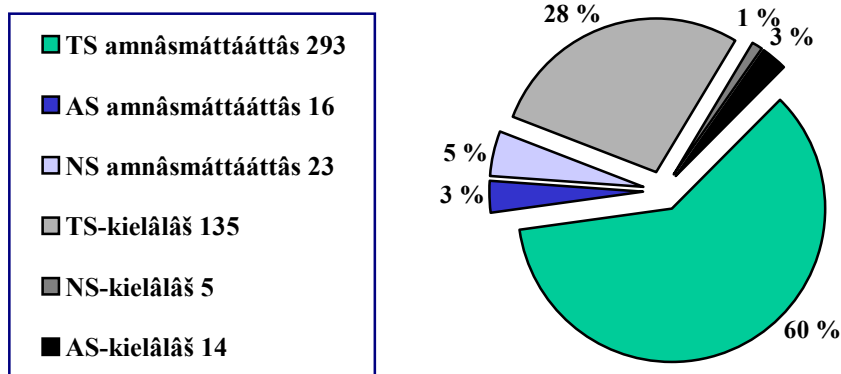
Sämítige þkovlim- já oppâmateriaaltoimâttuv lovottuv miel sämikielâlâš máttááttâs finnejeh taan lohoive (2007 – 2008) Iänuduv kieldâst 23 uápped (-1), Anarist 57 (+ 6), Suáđigilist 2 (+ 2) já Ucjuvâst 64 (+1) uápped. Ucjuv kirkkosijđâ já Kärigâsnjaargâ þkoovlâin iänäáš uási uáppein láá sämikielâlâš máttááttâsâst. Anarist sehe aanaarsämikielâlâš já tavesämikielâlâš máttááttâs finnejijee uáppei lohomeeri lii ucánjâhháá paijaanmin. Nuorttäsämikielâ máttááttâstilälâšvuotâ lii huolâstuttee, ko uáppeimeeri já nuorttäsämikielâ kevttim máttááttâskiellân orroov lemin kiäppánmin. Kielâ oppâamnâsin nuorttäsämikielâ máttááttuvvoo kuittâg ovdebâi iivij náálá. Suáđigil Vuáčust sämikielâlâš máttááttâs aalgij taan čoovčâ vuosmuu keerdi já kielâ amnâsmáttááttâsâst láá þkoovlâ puoh 30 uápped.

Sämikuávlulguubeln sämikielâ máttááttuvvoo aldamáttááttâssân (máttáátteijee siämmáá visteest) Oulu kuávlust já Ruávinjaargâst ohtsis 19 uápped, Tampereest 6 uápee já Suáđigil kirkkosijđâst 34 uápped. Lasseen Aanaar kieldâ máttáátteijeeh adeleh viermimáttááttâs mangâid sämikuávlulguupiälâid päikkikuddijđ ohtsis 13 uáppei, main olgomustáá Holland Rotterdamin. Viermimáttááttâs oovdedmist Säämi máttááttâskuávdáá Säämi virtuaalþkovlâ-tooimâst lii merhâþittee rooli.

Sämikielâlâš máttááttâs sämikuávlulguubeln ij adeluu ollágin, mut kielâ máttááttâssân uáslisteh ohtsis 70 vuáđumáttááttâs já luvâttuv uápped. Ulla Aikio-Puoskari (2006) raapoort miel sämikielâ

⁷ Vâldu-uásâlâš kâldeeh láá sämitige máttááttâslovottâh 2007 – 2008 (www.samediggi.fi) já Aikio-Puoskari 2006.

já sámi kiellálaš máttááttás finnim uáppei lohomeeri Suomá vuáđuškoovlâin lii kiáppánám suullán

50:jn 1990-lovo aalgâ räájjist. Vuáđuškoovlâ paje buin luokain sámi kiellálaš máttááttás lii lassaanš-kuáttám iáskán ive 1999 vuáimán šoddám uđđâ vuáđumáttááttâslaavâ já sámi máttááttás kyeskee sierânâs ruttâdemnjuolgâdus miel, veikkâ iheluokain 7 - 9 adeluvvoo ain-uv váhá sámi kiellálaš máttááttás. Aanaar lii Suomá kielláin áinoo, kost adeluvvoo vuáđumáttááttás Suomákiellâ lasseen kulmáin sámi kielláin. Eres sámi kuávlu kielláin máttááttuvvoo tuše tavesámi kiellâ. Kove 1. Sámi kiellâ uáppih Suomá vuáđuškoovlâin kiellâmiel sierrejum háámist lohoive 2003-2004.

Káldee: Aikio-Puoskari, U. 2006.

Ive 1980 räájjist lii puáhtám čáalliđ tavesámi kiellâ paje uáppeečáalusijn vieres kiellán já ive 1994 räájjist eenikiellán. Aanaarsámi kiellâ lii puáhtám čáalliđ eenikiellán ive 1998 räájjist já nuorttásámi kiellâ ive 2005 räájjist. Čuovviittástooimâtarhistejee miel láá ive 2005 Laapi lááni sámi kiellámáttááttás tavesámi kiellâ láá čáállám eenikiellán paje uáppeečáalusijn 3 uáppee, vieres kiellán tavesámi kiellâ 3 uáppee já nuorttásámi kiellâ vieres kiellán 3 uáppee. Ive 2004 tiáduh váiluh. Ive 2003 eenikiellán čallii tavesámi kiellâ já aanaarsámi kiellâ kuábbáá-uv ohtâ olmooš, vieres kiellán tavesámi kiellâ 15 uápped já aanaarsámi kiellâ kyehti uáppee. Ive 2004 räájjist lii puáhtám čáalliđ nuorttásámi kiellâ vieres kiellán paje uáppeečáalusijn. Taan rái láá 3 uáppee čáállám nuorttásámi kiellâ paje uáppeečáalusijn.

Laapi ollâopáttâh lii sámi kuávlu aldemus ollâopáttâhškovliittás adelejje ohtádâh. Laapi ollâopáttuvâst tavesámi kiellâ puáhtá luuhâđ šoddâdemtiettui tiedâkoddeest 27 oppâčuágástuvvâd. Laapi ollâopáttuvâst vuogâdvuodânootaar tohálâžžânšoddâmškovliittásân váldojeh 40 oppâiávtuid tevdee vigged já enâmustáá kulmâ sámi kiellâidusâš oppâiávtuid tevdee viggee. Sámi kiellâidusâžžân nabdooviggee, kote lii čáittám sámi kiellâ tááidus sámi kiellâ iskosist. Taggaar sámi kiellâ mätteeviggee, kote mudoi-uv piásá paijeel tuhhiitem váttee olesčuágástâhrááji, ij luhhuu sámi kiellâidusâš tiätumiárán kullen. Meid sámi kiellálaš tiätumeereest kalga viggest já tuhhiittum ulmust leđe siämmâš

ollâškovlâtohâlâšvuotâ já pargohárjánem ko iärásijn-uv. Laapi ollâopâttuv šoddâdemtiettui tiedâkoddeest luokamáttáatteijeeškovliittásâst láá väridum vittâ oppásaje sâmi kieltáidusâš oppâvátámušâid tevdee uáppeid.

Giellagas-instituut lii Oulu ollâopâttuv humanistlâš tiedâkode sierânâs ohtâdâh, mast máttááttuvvoo já tutkoo sâmi kieliâ já sâmi kulttuur. Ohtâduv oppâamnâseh láá sâmi kieliâ já sâmi kulttuur, maid puáhtá luuhâđ sierânâs válduamnâsin. Giellagas-instituut pargon lii koordinistiđ sâmi kieliâlâš amnâsmáttáatteijee škovliittásân ucâluvvee uáppei oopâid. Tot meiddei uárnee sâmi kieliâ amnâsmáttáatteijen lohheid sâmi kieliâ oopâid video - káidusmáttááttássân. Ive 1999 räajist Giellagasast lii puáhtám tievâsmittiđ tooleeb tutkos já valmâštuđ sâmi kieliâlâš amnâsmáttáatteijen. Kiiđâ 2004 räi škovliittásân lijjii ucâlum 48 uápped, main 39 väljejuvvojii škovliittásân. Ive 2004 räi amnâsmáttáatteijee tutkos lijjii čodâldittám 3 (sâmi kieliâ, matematiik já biologia amnâsmáttáatteijeeh).

Oulu ollâopâttuv talhâstiettuu tiedâkoddeest lii ohtâ sâmmilâštiätumerisaje, mii lii väridum sâmi kieltáidusâš valjimiskoos tuhhiitemnáál čodâldittám ulmui. Valjimiskoos tuhhiitemnáál čodâldittem váátá ucemustáá 75 % čuágástáhmiärán olleem talhâstiettuu škovlimohjelmân tuhhiittum vyelemuu valjimiskoos čuágástáhmeereest.

Ruávinjaargâ áámmátollâškovlâ lii sâmi kuávlâ aldemus áámmátollâškovlâ. Ruávinjaargâ áámmátollâškovlâst puáhtá luuhâđ luándutiettui syergist; luánduvári- já pirâssyergist; madhâšem-, piemâm- já ekonomiasyergist; sosiaal-, tiervâsvuođâ- já lihâdemsyergist; tekniik já jotoluv syergist já ohtsâškoddetiettui, finnodâhekonomia já haldâšem syergist. Ruávinjaargâ áámmátollâškovlâst puáhtá luuhâđ tavesâmi kieliâ kuttâ oppâčuágástuv.

Helsing ollâopâttuvâst tavesâmi kieliâ, já aanaar- já nuorttâsâmi kieliâ kuursâid puáhtá luuhâđ syemmilâš-ugrilâš tiettui lájádásâst. Oppâamnâs sâmitutkâm kiedâvuš sâmmilij, sâmi kieliâ, kulttuur já historjá maangâ tiettuusyergi uáinučievâst. Sâmitutkâm puáhtá luuhâđ 20 oppâoho vijđosâš oleslâšvuodâst, moos kullee oppâáigáduvâid puáhtá nuurrâđ viehâ ríjjâ.

13 ČUÁKÁNKIÄSU, ALMOS HUÁMÁŠUMEH JÁ LOPPÁJUURDÂPUÁTUSEH

Taan muštálusâst raportistoo säämi kielâlaavâ olášuumeest iivijn 2004 – 2006 sâmikuávlust já kuávdášlâš sâmikuávlu ulguupiäláá virgeomâháin, kiäid säämi kielâlaahâ kuáská. Ive 2004 šoodâi vuáimán uddâ säämi kielâlaahâ, mii puovtij puárádásâid sâmmilij kielâlâš vuoigâdvuodâid. Sâmmiliih lijji kolgâđ pyehtid taan maŋa el. ášástállâđ sâmikielân jieijâš tâi suu hiäđu kyeskee ääšist sâmikuávlu kieldâi já staatâ virgeomâháin. Säämi kielâlaahâ váátá oovtâst sâmikielâ toimáttuvvâin já säämi kielâraađijn adelid sâmitiigán muštálus sâmikielâ kyeskee lahâasáttâš heivitmist sehe sâmmilij kielâlâš vuoigâdvuodâi olášuumeest já kielâtile ovdánmist.

Suomâ sâmmilij tiäđulâšvuotâ jieijâš kulttuurist já tađe mielđ meiddei kielâstis lii čuuvtij lasanâm ive 1995 maŋa. Talle sâmmilij vuáđuvuoigâdvuodah turvâstuvvojii haldáttâšhäämist já sâmmiláid algâaalmugin nanodui vuoigâdvuotâ jieijâš kielân já kulttuurân tegu meiddei vuoigâdvuotâ sii kyeskee jiešhaaldâšmân. Sâmikielâ lâi juo ovdeláá finnim jieijâš lahâasáttâš ive 1992 já uddâ haldáttâšhäämist taat nanodui čielgâsánâsvt. Nomáttum njuolgâdusah kirjejuvvojii meiddei uđâsmittum ive 2000 vuáimánšoddâm vuáđulaahân. Nuuvtko páhudui, sâmmilâš identiteet lii nanosmum čuuvtij taan maŋa já tot kiävâ čielgâsin el. tast, et sâmmilij aalmugmeeri lii lasanâm. Suomâ sâmmilij meeri lii ivveest 1995 ihán 2007 lasanâm 2564 ulmuin. Sâmmilij oleslohomeeri lii tääl 9425 olmožid. Sâmikuávlu ulguubeln Suomâst ässee sâmmilij meeri lii ivveest 2003 ihán 2007 lasanâm masa 40 % já tääl tot lii pajelhháá 54 % sâmmilij meereest Suomâst.

Muštálus vuáđđun lii vijđes luámáttâhkoijádállâm, mast 169 peeleešt láá kojádállum el. tiäđuh sâmikielâlâš palvâlusâi vijđesvuodâst, sâmikielâ tááidu já kevttim sehe sâmikielâ iävtu pargomálmist. Čielgiittäš čuásáttâhjuávkkun väljejuvvojii 1) sâmikuávlu kieldah; 2) sâmikuávlu kieldâi pargeeh, 3) sâmikuávlust tuáimee staatâ ohtâdulah já finnodâhlájádâsah, 4) sâmikuávlust staatâ ohtâdulah pargeeh; 5) sâmikuávlust ulguupiälááh staatâ virgeomâhááh, kiäi toimâkuávlun sâmikuávlust kulá; 6) sâmiorganisaatioh já -peleh; 7) sâmipeelij pargeeh sehe 8) sâmiseervih. Čuásáttâhjuávhuin stuárâamus lâi sâmikuávlust kieldâi pargeeh, kiäid vuolgâttuvvojii vááijuv 1400 koččâmâšluámáttuvvâd. Puohnâssân koččâmâšluámáttuvvah vuolgâttuvvojii 2525 pittád já lasseen sâmikielâlâš jurgâlusah suullân 200 pittád.

Vástádâsah finnejuvvojii 109 jieškote-uv peeleešt. Čiččâm peellid almottii, et säämi kielâlaahâ ij kuoská sii. Oovtâ pele almottâš mielđ säämi kielâlaahâ ij kuoská tom, mut tast peerusthánnáá tot

nuávdid säämi kielâlaavâ. Penttâ 52 peellid kuodđii ollásávt västidhánáá kojâdâlmân. Kuávdášlâš virgeomâháin västidhánáá kuodđii el. Laapi pirâskuávdáš, alemus haldâšemriehti, máttááttâsministeriö, pirâsministeriö, Suádigil kieldâ hoovdah já Sämiration. Västidemprosenttân šoodâi 65 %, jis tarkkuustâlloo tuše vuolgâttum peelijn finnejum västádâsâid ige toi koskâvuodâlâš mere. Stuárráamus čuásattâhjuávhu áđai kieldâi pargei västidemproseent muttuustâlâi suullân 40 – 50 % kooská.

Sämikuávlun kieldâi já staatâ ohtâduvâi virgealmain já pargein sárnuh sämikielâ eenikiellân 7 % puohâin pargein. Meeri lii kiäppánâm ive 2000 čielgiittâsâst vááijuv 2 %. Nubástus lii ton peelest merhâšittee ko váldoo vuotân mon ucce sämikielâ eenikiellân sárnoo pargei juáhvhu koskâvuodâlâš uási lii kieldâi já staatâ pargojuávhust. Nube tááhust sämikielâ pargoost kevttei uási lii lasanâm merhâšitteht ive 2000 meereest, nubástus lii 4,8 %. Ko ive 2000 sämikielân puohtii palvâliđ 11,9 % kieldâ já staatâ virgeomâháin, ive 2006 sämikielân äššigâšpalvâlem pyehtih adelid 14,8 % kieldâ já staatâ virgeomâháin áđai 2,9 % eenâb ko ive 2000. Sämikielâ mättimettumij meeri lii mottoom verd kiäppánâm: ive 2006 sii lijji 70,6 %, ko ive 2000 sii lijji 73,4 %.

Virgeomâháin sämikielâ tááiđu stivree čuovviittâs- já máttááttâstooimâst já sosiaal- já tiervâsvuodâtoomâst peivitišolaahâ já máttááttâsolaahâ. Peivitišoošt já máttááttâstooimâst pargeeh taheh 36 % tom juávhust, mii puáhtá adelid äššigâšpalvâlem sämikuávlun kieldâin já staatâ virgeomâháin sämikielân. Táválávt ulmuuh, kiáh láá peivitišoošt já máttááttâstooimâst, iä luhhuu sämikielâlâš äššigâšpalvâlem adeleijeid, ko sii adeleh äššigâšpalvâlem tuše räijejum juávkun, párnáid já škovlâahasáid já nube tääsi uáppeid. Kun peivitišo já máttááttâstooimâ ulmuuh kepiduvvojeh olesproseentmeereest, te toi uási, kiáh pasteh adelid sämikielâlâš äššigâšpalvâlem, kiäppán 9,5 %: ân.

Tuodâlâš nubástus kieldâi já staatâ ohtâduvâi sämikieltáidusâš ulmui meereest ij lah tábáhtum. Säämi kielâlaahâ ij lah lasettâm merhâšitteht virgeomâháin sämikielâ tááiđu. Nuuvtpa taas iä lah toohum čielgâ lasattâsah. Kieldâi já staatâ ohtâduvah kalgeh iävtuittáa pieijâđ naavzâid säämi kielâlaavâ olášutmân. Pyeremus vyehi toos lii finnid puoh uđđâ viirgij já tooimâi iähtun tâi aainâs-uv sierânâs ánsun sämikielâ tááiđu. Návt kalga lattid meiddei sämitiggeest aanaar- já nuorttâsämikieltááiđu uásild.

Motomijn kieldâi já staatâ virgeomâháin iä lah tärhis tiáduh sämikielâi iäruin. Tietimettumvuotâ lâi el. tast, maid sämikielâid kuávlust sárnoo, mon sämikielâ palvâlus kuávlust tarbâšuvvoo tâi maid sämikielâid virgâduv pargeeh sárnuh.

Tiedettem säämi kielâlaavâst já sämmilij kielâlâš vuoigâdvuodâin kalga lasettiđ. Jurdâččemvyehi säämi kielâlaahân ij uážu lede taggaar, ko tot lii ienááš sámuávlu virgeomâháin: reagistem táár-
bun. Sámikielâlâš palvâlusâin ij lah šoddâm luándulâš. Maangâ virgeomâhâžân lii epičielgâš, maid
säämi kielâlaavâ genigâsvuodah, čáittá palvâlmis sámuvielân tâi sámuvielâ kevttim ovdem
konkreetlávtt uáivildeh. Säämi kielâlaahâ váátá čielgâšávt, et virgeomâháin lii ovdâsvástádâš ornid
sámikielâlâš palvâlusâid sámuávlust. Virgeomâhááh láá säämi kielâlaavâ vuástásávt sirdám taan
ovdâsvástádâš äššigâššáid. Taat uáivild tuodâlvtt tom, et sámuvielâlâš palvâlusâin ij tiedettuu tuárvi
viđdâht já maangâin vástádâšâin puáhtoo oovdân et sámikielâlâš palvâlusah iä kojâduu. Kojâdem
já faallâm laavâst lii tot čuolmâ, et kojâdem váátá ain meiddei faallâm, áđai virgeomâhááh iä pyevti
vierâttid ovdâsvástádâš äššigâššáid tast, et sii jiejah iä nuávdit säämi kielâlaavâ tuárvi viđdâht.

Säämi kielâlaavâ olášume váátá toimâkulttuur nubástus sámuávlu virgeomâháin. Táálái tooimâi
karttim, toimâovdâsvástádâšâi čielgâsmittim já aktiivlâš já uásálistee tiedettem sámuvielâlâš palvâ-
lusâin pyehtih pyeredid čuuvtij sámuvielâlâš palvâlusâi ornim já säämi kielâlaavâ olášume. Säämi
kielâlaavâ nuávdittim kalga uáinid virgeomâháin vuosâsajasávt prosessin áđai ij keelijd, jis laavâst
lii tiedettum pargosiärvusâid tâi säämi kielâlaavâ vaikuttâsah toimâsuárgân láá smiettum tuše ohtii.
Virgeomâháin ličij-uv luándulâš ovtâstid säämi kielâlaavâ olášume čuávvum já palvâlusâi karttim
lahâasâtlâš oovtviärdâsâšvuodâvuávvâm ráhtimân.

Säämi kielâlaavâ olášume váátá meiddei nubástus sämmilij kielâlâš lattiimist. Jis ovdânem sámu-
vielâ kevttimist piso siämmáálágânin, lii aášttá, et puoh sámuvielâh päáččih päikkikiellân, já kielâ ij
kevttuu virgâlâš ášástâlmist ollágin. Tááláá tiileest sámuvielâlâš palvâlusâi vaattâm uáivild masa
jyehi tove sierânâsorniimijd, palvâlem mañanuvá já suomâkieltáidusâš sämmilâš ij velttidhánáá
paste vyerdid sámuvielâlâš palvâlem tâi ij tuubdâ tontovváá pirrâs lemin mietimielâlâš sámuvielâlâš
palvâlusâi vatâmân.

Sámuávlu kieldâi já staatâ virgeomâhái pargosajeh láá olmoošmere tááhust uceh, já uccâ kieldâin
ásseeh tobdeh távjá nubujdis, aainâs-uv paajeeld. Tággáár tilâlâšvuodâst puáhtá sámukieltáidusâš
ulmuin lede väädis vaattâđ kivkkes sámuvielâlâš palvâlem, jis ovdil lii piergim suomâkielâin. Aai-
nâs-uv puárâsub ulmuin nuorâbeh hyelhih tuáimih virgâlâš ášástâlmijn tulkkân tâi tipšoh aášijd sii
peeleeest. Veikkâ sámuvielâš peeleeest eenikielâlâš olmooš puáhtá sárnuđ suomâkielâ pyereest, lii
eromâšávt elilâm ulmuin epivisesvuotâ suomâkielâ kevttimist, já aainâs-uv haaldâšlâš já muálkkáás
kielâst sijjân sáttá šoddâđ epivisesvuotâ, et iberdii-uv sii ääši olmânáál. Veikkâ sámuvielâlâš pal-

vâlusah virgeomâhâin iä lah vijdâht vaattum, ij tot meerhâš tom et sâmi kielâlâš palvâlussâid ij liččii târbu.

Sâmi kielâlâš palvâlusâi vaattâm vâátá sâmmilijn meiddei jieijâš tooimâ já sâmisiärvâduvah tarbâšeh ovdâmeerhâid tain ulmuin, kiäh vâättih já finnejuh sâmi kielâlâš palvâlusâid. Virgeomâhááh kalgeh sâmi kielâlâš kevttim ovdedemtoimâidiskuin estid tagarij tilâlâšvuodâi šoddâm, mast sâmi kielâlâš kevttim lii vâádduh tâi tile negatiivlâš.

Kieldâi ovdâjuurdâtile sâmi kielâlâšvâ olâšutmân ij lah mietimielâlâš. Kieldah uâinuh ääši nahcâkoččâmâššân já siämmâst vâjâlditeh et sii iä lah kiävttâm sâmi kielâlâšvâ adelem máhđulâšvuodâid pyerrin. Täst čielgâ ovdâmerkkân lii tot, et kieldah iä lah ovdebâá sâmi kielâlâšvâ vuáimânšoddâm maŋa vuáđudâm sâmi kielâlâšvâ jurgâleijeivi viirgijd, veikkâ toid ličij finnim oles staatâtorjuu. Sâmi kielâlâšvâ lii maŋgii oinum nahcâkoččâmâššân. Vala onnâá peeivi-uv virgeomâhááh iä lah ain jieijâš uâsild kiävttâm ävkkîn sâmi kielâlâšvâ ruttâdem máhđulâšvuodâid. Ovdâmerkkân ive 2006 sâmi kielâlâšvâ vâras uâivildum meriruudâst kevttui tuše 63,6 prosenttid. Suijâ taas ij pyevti lede mihheen eres ko peerusthânnâávuotâ sâmi kielâlâšvâ pyevtitmân, ko ruttâdem kriisijn hiäiboo sâmi kielâlâšvâ vuáđupalvâlusah tarbâšiččii korrâsâvt laseruttâdem.

Kalga meid huámâšid, et sâmi kielâlâšvâ pehti kieldah tivoh tolebij iivij toimâidis. Sâmi kielâlâšvâ palvâlusah iä liččii nahcâkoččâmâš, jis virgeomâhâin ličij porgum kuhesâigâsâš pargo sâmi kielâlâšvâ palvâlusâi pyereedmân juo luuvijd iivijd tassaaš. Kalga meid huámâšid, et sâmi kielâlâšvâ palvâlusâi ruttâdem puáhtá meiddei suomâkielâlâšvâ palvâlusâi pyevtitmân ruttâdem, ko harvii sâmi kielâlâšvâ ulmuuh pargeh tuše sâmi kielâlâšvâ äššigâšâi koskâvuodâst. Šiev sâmi kielâlâšvâ palvâlusâid kolgâččij uâinid meid kištovalttin, mon vievâst puáhtá viggâđ hokâttâllâđ sâmi kielâlâšvâ meddâl varrim ulmuid maasâd sâmi kielâlâšvâ.

Čielgiittâsâst lii puáttâm uâinusân, et motomeh virgeomâhááh, kiäid sâmi kielâlâšvâ kuáská, rikkoh tiäđulâvt sâmi kielâlâšvâ ko sii almotteh, et toh tevdih sâmi kielâlâšvâ iävtuid velttittiteht tâi iä ollâgin. Lasseen motomeh virgeomâhááh láá almottâm, et tevdih sâmi kielâlâšvâ iävtuid ollâsâvt, veikkâ vâstâdâsâi vuáđuld tilâlâšvuotâ ij tuodâgin lah nuuvt. Jyehi tábâhtusâst taat čáittá tietimettumvuodâ sâmi kielâlâšvâ vâttâmâšâin já nube tááhust peerusthânnâávuodâ sâmi kielâlâšvâ kuáttá.

VTT Kaisa Korpijaakko-Labba čielgiittâsâst tain virgeomâhâin, kiäh láá páhudâm et sâmi kie-

lâlaahâ ij kuuskâ sii, lii pyereest já čielgâsávt puáttám uáinusân syemmilâš lahâasáttâs manjaal-pääccimvuotâ sehe nube tááhust tot, et säämi kielâlaavâst mainâšum virgeomâhâšluvâttállâm, kiäid säämi kielâlaahâ kuáská, lii epičielgâs já kuáđá saje tulkkuumáid. Čiälkkámušâstis Korpijaakko-Labba puátá ton puátusân, et säämi kielâlaahâ kuáská puohâid taid käävci virgeomâháá, kiäh láá almottâm, et säämi kielâlaahâ ij taid kuuskâ. Čiälkkámušâst Korpijaakko-Labba iävtut, et säämi kielâlaavâ virgeomâhâšluvâttállâm kalga čielgâsmittid.

Aaibâs nubbe koččâmâš lii toh virgeomâhááh, kiäh iä lah västidâm kojjadâlmân já kiäh láá stuorrâ meeri adai 52 peellid 169:st iä västidâm ollágin kojjadâlmân. Puohháid meiddei muštottui kojjadâlmist šledgâpostáin. Tai virgeomâhái uásild ij pyevti toohâđ eres juurdâpuáttus ko ton, et táin peelijn säämi kielâlaahâ ucášuvvoo.

Sämiseervijn já sämiorganisaatioin finnejum vástádâsâi vuáđuld säämi kielâlaahâ ij tooimâ sämikuávlust staatâ já kieldâi virgeomâháin. Jieš laahân ulmuuh láá meid pettâšum, já säämi kielâlaahâ ij oro tuurvâstmin sämmilij vuoigâdвуодâid sämikuávlust tuárvi pyereest. Sämipeleh já -seervih láá listodâm tehálumosijd kieldâi já staatâ palvâlusâid, main sämikielâlâš palvâlusah kalgeh leđe vuosâsajasávt turvâstum. Peivitipšo já vuáđumáttááttâs mainâšuvvojii uáli tehálâš palvâlussân, já toh tuáimih-uv vuohâsávt sämikuávlust. Tiervâsvuodâpalvâlusâin puárásijtipšo já eres tiervâsvuodâpalvâlusah nomâttuvvojii uáli tehálâš sämikielâlâš palvâlussân. Lii vaidálittee, et táin toimâsuorgijn ij pyevti finnid sämikuávlust tuárvi viđđáht sämikielâlâš palvâlem.

Sämiseervih onnii staatâ tehálumos sämikielâlâš palvâlussân sämiradio já sämikielâ tv-udđâsijd, main ij lah fastâ vuogâttâsäigi. Sämiradio ij västidâm kojjadâlmân. Eres teháliih sämikielâlâš palvâlusah lijji etikuávdáš, mii ij palvâl sämikielân, tuámustovlih, pargovyeimitoimâttuvah já aalmugiäláttâslájdâs (AIL). Puohâin virgeomâháin tuoivui naavcâ sämikielâlâš äššigâšpalvâlmân já sämikielâlâš virgeomâhâštiedetem.

Sämiseervij já -peelij uáinui miel pyeremus vyehi sämikielâlâš palvâlusâi tuurvâstmân sämikuávlust lii sämikielâlâš palvâlusâi luándulâžžân toohâm. Tááláin palvâlemráhtusâin taat ij lah vala máhđulâš, pic tot váátá staatâ já kieldâi virgeomâháin prioristim já palvâlusâi vuáválâš ovdedem. Jieškote-uv haldâšemsuorgij kooská kalga lasettiđ ohtsâšpargo, vâi sämmilij kielâlâš vuoigâdвуодâid puáhtá turvâstid täsipiälâsávt. Sämikuávlust ij lah sämipeelij já -seervij miel tuárvi sämikielâlâš párnái já nuorâi kerho- já máttááttâstoimâ. Sämikielâlâš kerhotoimâ puáhtá párnáid eidu taid tehálumosijd luándulâš kielâkevttimtilâlâšvuodâid. Tutkâmušâi miel šaddee párnáá já nuorâ

kielâkevttim ovdánmân on tehálâš uázžud kevttid kielâ siämmáahasij párnáiguin já nuorâiguin. Staatâ, sämitigge já kioldah kalgeh riemmâđ jotelis toimáid sâmikielâlâš kerhoi tohâmân já rut-tâdmân.

Sämitigge kalga jiejas uásild ovdedid meiddei luándulâš kielâkevttimtilâlâšvuodâi šoddâm. Pyere-mus vyehi taas lii tot, et sämitige virgeomâhááh já toimâulmuuh kevttih merikoskâsávt uási pargoäigistis sâmmilij kielâlâš vuoigâdvuodâi oovdedmân. Sämitigge kalga leđe toimâinis jieijas aalmug iššeen já tuárjuđ sii kielâlâš vuoigâdvuodâi vyejimist. Sämitige toimâttâhân lii vuáđudum kielâtorvočállee virge, mon ovdâsvástádassân lii säämi kielâlaavâ čuávum. Sämitige sâmikielâ kevttim ovdedem, sâmmilij kielâlâš vuoigâdvuodâi kocceem já sâmmilij tuárjum kielâlâš vuoigâdvuodâid kyeskee aášijn kalga leđe ubâ sämitige pargojuávhu kyeskee äšši, ige äšši pyevti ige uážu pääccid tuše oovtâ ulmuu ärdei oolâ.

Sâmikielâlâš palvâlusâi luándulâžžân tohâm váátá muneldeijee vuáhâduv adai ko äššigâš puatá vaattâđ sâmikielâlâš palvâlusâid, ij kolgâččii pääccid smiettâđ, kost tulkkâ ornâšuvâ já maid säämi kielâlaahâ uálináál váátá. Kioldâid já virgeomâháid kalga vuáđudid äššigâšregisterijd, moid tiäđust-uv pivdoo äššigâš miettâm já moi pehti stivrejuvvo sâmikielâlâš tiedettem, uárnejuvvo tulkkâ tai stivrejuvvo olmooš sâmikieltáidusâš virgejaldašeijee luusâ. Virgeomâhái almos tiädättâsâin já virgetáalui ravviittâsâin kalga muštâlid, kiáh pargeeh pyehtih palvâlid sâmikielân, vâi sâmikielâliih mättih ucâluđ sii luusâ.

Säämi kirjekiela lii nuorâ, já sâmmilâš rävisolmoošaalumug ij lah velttidhännáá luuhâm säämi kirjekiela škoovlâst tai pääihist. Sâmikielâid šaddeh uđđâ uđâssäänih ubâ ääigi, já sâmmilâid kalga tähidid máhdulâšvuodâid luuhâđ jieijas eenikiela. Ruotâ sämitiggeest lii sâmikielâlâš rävisolmooš-aalumug luuhâm- já čäällimtäáidu haahâ. Sämitigge miedeet ekonomâlâš torjuu säämi rävisolmooš-aalumugân sâmikielâ luuhâm várás. Lii čielgâm, et haahâ lii lamaš miännástuvvee já tárbulâš. Tággáár maali kalga finnid meiddei Suomâ sâmiaalumug várás.

Sâmmilijn ij lah luándulâš kanava finnid sâmikielâlâš uđâstermâduv, ko Suomâst ij almostuu sâ-mikielâlâš peiviaavis. Aanaarsâmikielân almostuvâ okkosâš nettilostâ, tággáár kolgâččij finnid meiddei nuorttâsâmikielân. Tavesâmikielân almostuveh Taažâst kyehti peiviaavis. Stuorrâ vááijuv-vuotân lii, et Suomâ sâmmiliih iä pyevti luuhâđ Suomâst toimâttum, Suomâ tavesâmikielâ suomâ-nijguin toimâttum aavis. Sâmikielâlâš aavis taha luándulâš kielâkevttimtilâlâšvuodâid já oovded sâmikielâ kevttim.

Taažâ sämitige budjetist sämikielâ haldâšemkuávlun sämikielâlâš palvâlusah ruttâduvvojeih ihásávt vááijuv 6,3 milj. euroin. Ruttâdem mieđettuvvoo el. sämikielâ haldâšemkuávlun kyevtkielâlâšvuodâ tuárjumân 4 800 000 eurod, sehe säämi kielâkuávdáid, moh láá vuáđudum tavekieláid, 522 650 eurod. Ruotâst sämikielâ, suomâkielâ já meän kielâ ovdedemtoomah ruttâduvvojeih 650 000 euroin ihásávt Norrbotten lääni haldâttâs pehti. Lasseen sämitigge oovded sämikielâ tooimâid 216 000 euroin ihásávt.

Suomâst sämikielâlâš palvâlusah tuárjojeih ihásávt vááijuv 800 000 euroin. Taat šadda sämikielâlâš sosiaal- já tiervâsvuodâpalvâlusâi ruttâdmist sämikuávlun kieldáid, säämi kielâlaavâ heiviittem lasekoloih ruttâdmist sehe ruttâdmist kyevtkielâlâš palvâlusâi pyevtitmân. Sämielâlâš sosiaal- já tiervâsvuodâpalvâlusâi ruttâdem (600 000,- €) stivrejuvvo sämitige pehti. Kieldâi kyevtkielâlâšvuodâst šaddee koloi (suullân 55 000 eurod) ruttâdem ij lah vittâdum, pic tot mieđettuvvoo kieldâ ässeelovo miel. Säämi kielâlaavâ heivitmân uáivildum lasekoloid lii väridum ihásávt jyehimnâál riehtiministeriö haldâšesmyergist 130 000 eurod, mast lii pááccám iivij 2004 já 2006 ääigi kev-tihánnáá suullân 35 % já tuše ive 2005 ruttâdem kevttui masa ollásávt. Suomâ sämikielâlâš palvâlusâi ruttâdem västid stuáruduvâs peeleeest Ruotâ sämikielâlâš palvâlusâi ruttâdem, mut kuávšud Taažâ resurssij paaldâst. Kalga meiddei huámášid, et Ruotâst ij lah eidusâš säämi kielâlaahâ pic ucceeblohokielâlaahâ.

Sämikielâlâš palvâlusâi naavcâi lasettem ij lah vijđáht vaikuttâm sämikielâlâš palvâlusâi ovdánmân Suomâst. Ličij tehâlâš lasettiđ resurssijd eidu toid peelijd, main sämikielâlâš palvâlusah tarbâšuvvojeih enâmustáá tegu toimâiävtuttâsâin, moh taam čuákánkiäsust láá oovdânpuohtum. Meid ruttâdem vaikuttâsvuodâ kalga pyehtiđ čielgiđ já ruttâdem kevttim kalga čuávvuđ aktiivlâvt. Ruttâdem finnejeijest kalga vaattâđ säämi kielâlaavâ nuávdittem já sämikielâlâš palvâlusâi ulmelâš vuávám.

Paijeel peeli Suomâ sämmilijñ áásá tááláá ääigist sämikuávlun ulguubeln. Nuuvtpa ferttee kojâdiđ, maht sämmilij kielâlâš palvâlusâid já vuoigâdvuodâid puáhtá turvâstiđ sämikuávlun ulguubeln. Suomâ vuáđulaahâ täähid sämmiláid vuáđulavâlâš vuoigâdvuodâid jieijâs kielân já kulttuurân. Táálâš vuáhádâh, mast sämikielâ máttááttâs ornim sämikuávlun ulguubeln páácá sämmilâšvanhimij aktiivlâšvuodâ viehân, áštá sämmilij vuáđulavâlâš vuoigâdvuodâ jieijâs kielân. Nuuvtpa Suomâ staatâst lii vuosâsajasâš kenigâsvuotâ huolâttiđ sämikielâlâš palvâlusâi tuurvâstmist sämikuávlun ulguubeln. Sämiservij já -organisaatioi miel sämikielâlâš máttááttâs sämikuávlun ulguubeln kalga turvâstiđ nuuvt, et tot kalga peessâđ sierânâssajanmáksimvuodâ vuálásâžân já lasseen sämiservijđ kalga mie-

đettiđ ruttádem sámi kielálaš kerho- já máttááttástooimá orniiimán.

Säämi kielálaahá lii lasettám sámi kielálaš jurgálusáid. Mut puoháin teháláš suorgijn iä lah valagin finniimist tuárvi sámi kielálaš jurgálusah. Tááláá ääigist kalgeh virgeomáhááh pieijáđ naavzáid meiddei Internet pehti tábáhtuvvee viestádmán, ko tot lii virgeomáhái virgálaš tiedettem, já návt säämi kielálaavá vuálásáš tiedettem. Meid sámitigge kolgáččij tiedettiđ toimáinis Interneetist aanaar- já nuorttasámi kielán. Jieškote-uv haldášemsuorgijn váiluh valmáš sámi kielálaš luámáttáhvuáđu, moi pehti sámi kielálaš ášástállám puáhtá tábáhtuđ. Táid luámáttáhvuáđuuid kalga jurgáliđ sámi kielán. Virgálaš ášástállám lii sirduumin eenáb já eenáb Interneetin. Sámi kielálaš palvâlusah láá Internet-ášástálmist vala uáli vääniht, já taid kalga turvástiđ. Sámi kielálaš Internet-ášástállám pehti puáhtá turvástiđ sámi kielálaš palvâlusáid meiddei sámi kuávlâ ulguubel, jis palvâlusái vuávuáimist nuávdittuvvoo säämi kielálaavá.

Sámi kielá oopáin kalga pargosiárvusijn movtáskittiđ sámi kielá álguoopáid jottáam ulmuid juátkiđ opáinis ain ovdeláá, väi sii juvsáččii taggaar sámi kielá tááiđu, mii piäiváláš äššigášpalvâlmist váttoo. Pargosiárvuseh kolgáččij uáiniđ taan meiddei nahcâkoččâmáššân áđai jis álguoopái maŋa oopah iä jotkuu, te álguoppáid kevttum äigi já resursseh maneh háská, ko álguoopái oppám ij täähid tuárvi šiev kielátááiđu, mii äššigášpalvâlmist váttoo. Puohháid virgeomáhášpeelij jieškote-uv toimáisuorgij pargeid kalga tähidiđ siämmáá-árvusijd máhđulášvuodáid oppáđ sámi kielá

Almos kielálaavást já säämi kielálaavást ij lah sierânás kuoddálemmáhđulášvuotá lahârikkomušái čielgiimán ige sanktiovuáhádáh lahârikkomušái estimán. Oovtviárdásášvuodálaahá kiäldá kielá vuáđuđ tábáhtuvvee olgoštem já laavást lii tađe várás sierânás kuoddálem- já sanktiovuáhádáh. Säämi kielálaahá lii luándus peeleeŋ juo vuáđuilaavá-uv keežild uáivilis peeleeŋ sámi kielá já sámi kulttuur alnetuálee. Rikkomušái čielgiimán já estimán lii uáli teháláš, et säämi kielálaavá olášutmán rahtuuččij čielgá kuoddálem- já sanktiovuáhádáh, mii puávtáččij toimáđ uássin vuoigáđvuodávuáháduváid, moh láá juo lemin.

Säämi kielálaavá olášume váátá, et säämi kielálaahá piäránkiäččoo tuárvi vijdáht, máhđulijn rikkomušáin já vááijuvvuodáin puáhtá kuoddáliđ já et kielálaavá rikkomuššáid asáttuvvojeh rángáštásah. Luánduláš vuosmuš ohtávuodávuáldim kuoddálemášijn ličij sámitige kielátorvočálee, kote anaččij huolá vyeimistorroo vuoigáđvuodávuáháduv ooleest kuoddálmij kiedávuššám vuoigáđvuodávirgeomáháin tái eres máhđulijn peelij. Säämi kielálaavá toimámvuotá váátá, et kielálaavá rikkomušah iástojeh muuneeld kelijdeijeetásásáš sanktiovuáháduvvâin.

Virgeomáhááh kalgeh riemmâđ árvuštállâđ säämi kielâlaavâ vaikuttâsâid jieijâs toimáidsis já ovde-
diđ tooimâs säämi kielâlaavâ vátamušâi miäldásâžžân. Virgeomáhááh kalgeh meiddei vâldiđ tuo-
đâst taan čielgiittâs toimâiävtuttâsâid já riemmâđ olâšitted jieijâs toimâsyergi kyeskee toimâiäv-
tuttâsâid, vâi säämi kielâlaahâ puáhtá ubâ olâšudgin. Säämi kielâlaavâ olâšume váátá movtijdittee
tile, mii taha luándulâš kielâkevttimtilâlâšvuodâid.

TOIMÄIÄVTUTTÁSAH 2008 - 2011

Toimäiävtuttásah láá rahtum amnástuvást oovdânpuáttám áášij vuáđuld. Iävtuttásái motomijn oosijn láá kevttum ävkkín Taažâ já Ruotâ sämitige sämikielâ pehtilittem- já ovdedemtoomah.

Sämikuávlú kiældáid já staatâhaldâšem ohtâduvâid kyeskee iävtuttásah:

1. Sämikuávlú kiældah, staatâ virgáduvah/finnodâhlájádásâh já sämiorganisaatioh kalgeh tieddettid já škovlid merikoskâsavt pargeidis säämi kielâlaavást.
2. Sämikuávlú kiældah, staatâ virgáduvah/finnodâhlájádásâh já sämiorganisaatioh kalgeh tieddettid já kuorâttállâđ tom, maht säämi kielâlaahâ vaikut pargosiärváduv tooimân.
3. Sämikuávlú kiældah, staatâ virgáduvah/finnodâhlájádásâh já sämiorganisaatioh kalgeh rähtid muneldeijee vuáháduv tast, maht tulkkum tâi sämikielâlâš äššigâšpalválem uárnejuvvoo toimâsyergist já kalgeh tieddettid aalmugân tain ulmuin, kiäh pyehtih adelid äššigâšpalválem sämikielân.
4. Säämi kielâlaavâ olášume kalga čuávvuđ budjetekonomia já palválusái kvaliteet mielđ. Sämikielâlâš palválusái pyevtitmân finnejum ruttádem já toi kevttim kalga sierânistid budjetijn.
5. Sämikuávlú kiældah já staatâ ohtâduvah kalgeh rähtid mittedemvuáháduvâid, maht sämikielâlâš palválusáid, toi toimâmvuodâ já vaikuttâs puáhtá mittedid.
6. Sämikielâlâš äššigâšpalválusâin já toi toimâmvuodâst kalga nuurrâđ merikooskâi äššigâšmacâttâs já nomâttum macâttâs kalga leđe uássin sämikielâlâš palválusái mittedemvuáháduv já árvun sämikielâlâš palválusái toimâmvuodâst.
7. Äššigâššáid kalga aktiivlávtt tieddettid sii vuoigâdvuodâin já säämi kielâlaavâ adelem vuoigâdvuodâin palválussáid, tâi talle ovdedid sämikielâ kevttim säämi kielâlaavâ vaattâm vuovijn.
8. Säämi kielâlaavâ iävtui tevdim sämikuávlust lii meiddei jurdâččemkoččâmâš. Uássin kiældái oovtviärdásâšvuodâvuáváámijd já täsiärvupargo kalgeh kiældah já staatâ ohtâduvah lasettid pargeidis tiäđu sämmilijn, sii kulttuurist, ohtsâškodálâš sajaduvást já historjást. Taat tiätu lasettičij ibárdâs säämi kielâlaavâ iävtui kuáttá. Jyehi sämikuávlú kiældân já staatâ ohtâduvâid kolgâččij ornid toimâsuorgij mielđ maanġâkulttuurlâšvuodâ-, oovtviärdásâšvuodâ- já täsiärvuškovliittâs, mast kiedâvuššuuččii eres lasseen sämmilâšvuotân já säämi kielâlaahân kullee ääših.

9. Sämikuávlvlu kieldah já staatâ ohtâduvah kalgeh toimâidis oovdettijn ovtâstállâđ tooimâid já viirgijđ nuuvt, et táálâš sãmikieltáidusâš pargojuávkkv kevtvuuččij ävkkv kieldâ tâi ohtâduv sãmikielâlâš palvâlusâi/tulkkumpalvâlusâi pyevttiteijen. Taan palvâlusâst kalga tiedettiđ äššigâššâid. Kieldâi já staatâ ohtâduvah kalgeh karttiđ toimâsuorgijnis pargee sãmikieltáidusâš pargeid já tiäđuštállâđ sii máhđulâšvuodâ já haalu toimâđ tulkkân.
10. Sämikuávlvlu jyehi tuáimee staatâ já kieldâ ohtâduvâst kalga leđe tarbâšân vijđes vuáhádâh sãmikielâ uápui tuárjumân. Škovlimmáhđulâšvuodâin já kielâtááidv vaikuttâsâin pálkkátmân kalga aktiivlávvt tiedettiđ pargeid.
11. Sämikuávlvlu kieldâlâš já staatâlâš palvâlusâid fálee ohtâduvah kalgeh vuáđudid äššigâšregisterijđ, main lii äššigâš mietâmâš äššigâšregisterân, já mast čiälgá tot sãmikielâ, moin sun haalijđ jieijâs palvâluđ. Registerist kolgâččij čielgâđ, et haalijđ-uv äššigâš njálmâlâš já kirjâlâš palvâlusâid sãmikielân. Register kolgâččij leđe aktiivlâš kiävtust ain äššigâškuáhtáámij ohtâvuodâst já ton vievâst puávtáččij čuosâttiđ sãmikielâlâš palvâlusâid.
12. Nk. sãmikielâ kielâlase prooseentlâš mere kolgâččij luptid. Táálâš kielâlase ij movtjidit sãmikielâ luhâmân. Nubástutmâin pálkkáátemvuáháduv kalga sãmikielâ luhâmist toohâđ ekonoomlávvt kyeditteijee.
13. Nuuvt kuhháá ko aanaar- já nuorttäsãmikielâ uásild ij lah virgâlâš kielâtááidv čäittim-/tuhhiitemvuáhádâh (tegu kielâutkos) uárnejum, noomât säâmi kielâräädi äššitobdeelävdi-kode, mon pargon lii tábáhtuskuáhtâsávvt tuodâštid ulmuu kielâtááidv aanaar- já nuorttäsãmikielâ uásild. Kieldâlâš já staatâ ohtâduvah kolgâččii toollâđ paargonuuccâmtilâlâšvuodâin taam tuodâštus siämmaáviärdâsâžžân kielâutkosâin já –tuodâštussâin nuuvt kuhháá ko aanaar- já nuorttäsãmikielâ uásild ij lah máhđulâšvuotâ kielâutkosân já –tuodâštusân.
14. Sämikuávlvlu virgeomâhááh já eres pargoadeleijeeh kalgeh sãmikielâ sárnoo pargei tähidid siämmaá-árvusijđ ekonoomlâš máhđulâšvuodâid já eres toorjâvuáháduvâid luuhâđ sãmikielâ tegu sãmikielâ mätihánnáá pargei-uv.
15. Kieldah kalgeh säâmi kielâlaavâ 18 § miäldâsávvt kocceed uástupalvâlusâin já kieldâovtâstumij tooimâst et sämmilij kielâlâš vuoigâđvuodâh olâšuveh já vaattâđ, et palvâlusâi uárnejeeh čuávuvuh säâmi kielâlaavâ olâšume já nuávditteh säâmi kielâlaavâ jieijâs toimâinis.

Staatâ tâi lahâasâttâs kyeskee iävtuttâsah:

16. Säämi kielâlaavâ kalga nubástutted (31 §) nuuvt, et lahâaasâtlâš kieldâlâš vuáđupalvâlusâid pyevtitteijee eres finnoduvah já kieldâovtâstumeh main sâmikuávlu kieldâ tâi uási tast lii mielâdi, váldojeh meiddei säämi kielâlaavâ miäldásâš staatâtorjuu pirrádâhân (31 §).
17. Sâmikielâlâš vuáđumáttááttâš já peivitiþšo kalga lede sierânâssajanmâksimnáál staatâ ruođâin kieldâid meiddei sâmikuávlu ulguupiäláá kuávlust.
18. Staatâ kalga vâldid vuotân toimâinis, et staatâhaldâšem pyevtitvâšvuodâohjelm iästá sâmikuávlust sâmikielâlâš pargojuávhu pâlkkááttem já áštá säämi kielâlaavâ olâšume. Pyevtitvâšvuodâohjelm kalga olâšutted vâldimáin vuotân säämi kielâlaavâ. Meid kieldâ- já palvâlemráhtusudâsmitmist kalga vâldid vuotân, et udâsmittem ij uážu kepidid sâmikielâlâš palvâlusâid. Máhduliih kieldâovtâstitmeh iä uážu hiäjusmitted sâmikielâlâš palvâlusâid, veikkâ kieldâ olmoošmeeri muttuuččij syemmilâšeenâblohhoon.
19. Staatâ kalga jo-uv kanavistiđ puoh sâmikielâlâš palvâlusâi pyevtittâšâi ruttâdem sâmitige pehti tâi kocceed pyerebeht ruttâdem kevttim eromâšávt kyevtikielâlâšvuodâlase miedeet-tijn, tâi talle ráhtid ruttâdem vaastâlâžžân.
20. Staatâlâš já kieldâlâš almoshaldâšem ášástállâmluámáttuvah kolgâččij puoh jurgâlid sâmi-kielân.
21. Sâmikuávlu ulguupiälááh staatâ ohtâduvah já ministeriöh kolgâččii jurgâlid sâmmilijd kyes-kee laavâid já kuávdâšlâš aalmug vuoigâdvuodâid já kenigâsvuodâid kyeskee tiedettempá-párijd/raavâkirjáid sâmikielân.
22. Staatâ uđđâ pâlkkááttemvuáhduvâst kalga sâmikielâ táidu lede päälhi loptejeijee ánsun ain sâmikuávlust tuáimee staatâ ohtâduvâst tâi finnodâhlájádâsâst, moi toimâkuávlun sâmikuáv-lu kulá.
23. Staatâ kalga ovdedid toimâinis já ruttâdmis vievâst sâmikielâlâš tiäduširdem šoddâm Suo-mân sehe toohâđ máhdulâžžân puohâi sâmmilij täsiárvulâš máhdulâšvuodâid čuávvud sâmi-kielâlâš uđđâsijd jiärmâlij tijmeaaigij.
24. Staatâ kalga čujottiđ sâmitige pehti jyehimnáál merikoskâsöš meriruođâ sâmikielâlâš párnâi já nuorâi kerhotoimâ ruttâdmân.
25. Staatâ kalga tulkkuumijnis ráhtid taid vuáđuprinsiipâid, moi mielâ meriduvvojeh toh virge-omâhááh, maid säämi kielâlaahâ kuáská virgeomâhâštoimâ luándu keežild.
26. Sâmmilij kielâlâš vuoigâdvuodâi visâsmitmân säämi kielâlaavâ rikkomušâi pyehtim vuoigâdvuodâvuáhâduv pirrádâhân lii uáli tehâlâš säämi kielâlaavâ olâšume-uv tááhust. Rikko-mušâi čielgiimân já estimân kalga ráhtid čielgâ kuoddâlem- já rángâštemvuáhâduv.

Škovlimvuáhâduv kyeskee iävtuttâsah

- 27 Juo áámmátškoliittásast kalga váldiđ vuotân sámi kieláidusii pargojuávhu tášrbu já toohâđ máhđulâžžân sámi kielâ luuhâm juo škovliittásáigi. Videokáidusmáttááttás pehti puáhtá máttááttás ornid Maadâ-Suomân-uv. Eromâš stuorrâ sámi kieláidusâš pargojuávhu tárbu lii poolisvuomijn, Laapi etikuávdaást já sosiaal- já tiervâsvuođasyergist.
- 28 Sámi kuávlu kieldái vuáđumáttááttásast já nube tääsi máttááttásast kalga kiedâvuššâđ sámi kielâlaavâ já kielâlâš vuogâdvuođaid.
- 29 Sámi kuávlun áámmát pargojuávhu škuávlejeijee oppálájádásái máttááttásast (el. Laapi ollâ-opáttâh, Oulu ollâopáttuv Giellagas-instituut já šoddádemtiettui tiedâkodde sehe Ruávinjaar-gâ áámmátollâškovlâ, SMK já poolisáámmátollâškovlâ) kalgeh kiedâvuššâđ sámi kielâlaavâ já ton kenigâsvuođaid.
- 30 Oovtviárdásâšvuodâlaavâ já sámi kielâlaavâ máhđulâžžân toohâm positiivlâš sierânâskoh-tálem kalga kevttiđ ävkkijn viđđasubboht škovlimvuáháduvâst. Sámi kielâlâš palvâlusâid kalgâ turvâstiđ juo škovlimpaje ääigi nk. sámmilâštiätumeerijn kuávdašlâš škovlimsuorgijn, main kielâtiätumeeri ij vala lah.

Válduášálávt sámitige kyeskee iávtuttásah:

- 31 Sámitigge kalga algáttiđ čielgimpargo sámi kielâlâš palvâlusái tuurvástmist já oovdedmist sámi kuávlu ulguubeln oovtâst riehtiministeriöin, sámi seervijguin já ucceblohováldâlâžžáin.
- 32 Sámmilij kielâlâš vuogâdvuođái olášutmân ličij ávhâlâš, jis sámitigge vuáđudičij oovtâst sámi kuávlu kieldáiguin mottoomlágánijd kielâkuávdaid, main toimâččii sámi kieláidusiih virgealmaah já toimâulmuuh. Kuávdaín sámmiliih puávtáččii eelliđ viežžâmin sámi kielâlâš äššigâšpalvâlem já kojâdmin ravvuid já tiáđuid el. sámi kielâlaavâst já sámmilij kielâlâš vuogâdvuođáin sámi kuávlu kieldái já staatâ virgeomâháin.
- 33 Kieldah, staatâ ohtáduvah já sámitigge kolgâččii tutkáđ máhđulâšvuodâid vuáđudiđ ohtsijd viirgijd, moiguin sámi kielâlâš palvâlusah turvâstuuččii.
- 34 Sámitigge kalga tiedettiđ aktiivlávtt sámi kielâlaavâst sámmiláid já movtjidittiđ sámmilij kevttiđ sámi kielâ.
- 35 Sámitigge kolgâččij vuáđudiđ ive kielâtaho - palhâšume, mii miedettuuččij pyeremustáa sámmilij kielâlâš tile pyeredám staatâ tái kieldái ohtádâhân tái eres uázžoi já návtt toovân movtjiditáčij positiivlávtt virgeomâháid pyeredid sámmilij kielâlâš tile.

- 36 Sämítigge kalga toimâinis faallâđ kielâpalvâlusâid meid sâmikiełtâidusâid já išediđ sâmmilijđ sâmikielâlâš ášástâlmist virgeomâhâin.
- 37 Sämítigge kalga faallâđ tâi čäittid tom, kote pasta faallâđ sâami kielâlaahân já sâmikulttuurân kullee škovlim- já máttááttâspalvâlusâid kieliáid, staatâ virgâduvvâid já finnodâhljáđâssâid.
- 38 Sämítigge kalga haahâđ pisovâš ruttâdem sâmmilâš rävisulmuid sâmikielâ luuhâm- já čääl- limtâáidu hahâmân já čäittid tahheid, kiäh uárnejeh sâmikielâ škovlim.
- 39 Sämítigge já staatâ kolgâččâin toimâidiskuin já ruttâdmijguin adelid máhđulâšvuodâ sâmi- kielâlâš rijjâ čuovviittâspargo máttááttâsân.
- 40 Puáttee sâami kielâlahâčielgiittâs várás kolgâččij tutkâđ adelid máhđulâšvuodâ ovtâstid oovtviárdâsâšvuodâlaavâ olâšume já sâami kielâlaavâ olâšume čuávum sâmikuávlust.
- 41 Sâami kielârâádist vuáđuduvvoo orgaan, mast lii jieijâš meriruttâ já mon puáhtá jiečânâš haldâšid já stivrid kielâovdedemtoimâid. Sâmikielâ toimâttâh sirdoo kielârâádi vuálâsâžžân já sâmikielâ toimâttâh ovdeduvvoo kielâkuávdâá suundân äššitobden sâmikielâ kyeskee koččâmâšâin.